

Възникване на славянската писменост и книжнина

Св. св. Константин-Кирил философ и Методий

Създаването на славянската писменост и книжнина е най-забележителното културно завоевание на славяните през средните векове. Първоначално те си служели, както пише Черноризец Храбър, с „черти и резки“. След създаването на българската и другите славянски държави в тях били използвани гръцката и латинската писменост. Върху основата на съществуващите графични системи в България и други славянски страни били правени опити за създаване на славянска азбука, които се оказали несполучливи.

(Гробът на св. Константин-Кирил Философ в църквата „Сан Клементе“, Рим)

Изнамирането, приложението и първоначалното разпространение на славянската азбука и книжнина е дело на братята Константин-Кирил философ и Методий. Те били родени в Солун. Докато по-възрастният — Методий, отрано се отдал на военноадминистративна служба и бил назначен за управител на една славянска област на Византийската империя, Константин получил блестящо образование в прочутата Магнаурска школа в Цариград. Там той проявил изключителни дарби и привлякъл вниманието на византийските управници. През 851 г. настъпила важна промяна в живота на двамата братя — те се оттеглили в

манастира „Полихрон“ на планината Олимп в Мала Азия, където в продължение на осем години „беседвали и се занимавали прилежно с книгите“. През 855 г. техните книжовни занимания довели до изнамирането на славянската азбука. С помощта на тесен кръг ученици те се заловили с превода на част от богослужебните книги от гръцки на славянски език. Когато през 862 г. при византийския император пристигнали пратеници на великоморавския княз Ростислав (846-870) с искане да му изпрати учители и наставници, които да извършват богослужението в неговата страна на славянски език, изборът паднал върху двамата братя, чиито занимания били добре известни. През 863 г. Константин философ и Методий заминали за Великоморавия. Тяхната мисия в тази страна имала плодотворни резултати: те изградили самостоятелна славянска църква и училища, обучили много ученици и подготвили славянско духовенство, увеличили обема на славянската книжнина чрез нови преводи и наложили славянския език в богослужението и в деловата писменост. Срещу тяхната дейност се опълчили привържениците на „триезичната догма“, според

която християнското богослужение трябвало да се извършва само на трите „свещени езика“: гръцки, латински и еврейски. В диспут с тях, проведен във Венеция през 867 г., Константин философ риторично им отговорил: „Бог не изпраща ли дъжд еднакво на всички? Също тъй и слънцето не свети ли еднакво на всички? И не дишаме ли еднакво всички въздух? И как вие не се срамувате, като признавате само три езика и като повелявате, щото всички други народи и племена да бъдат слепи и глухи?“

Във връзка с възникналите спорове и необходимостта да получат благословия за дейността си двамата братя били извикани в Рим, където новият папа Адриан II (867-872) осветил славянските книги и богослужение. На 14 февруари 869 г. Константин философ, който приел монашески обет и името Кирил, междувременно починал и бил погребан в църквата „Сан Клементе“.

След Кириловата смърт Методий се установил при княза на панонските славяни Коцел (861-872), по чиято молба папата скоро го ръкоположил за епископ на цяла Панония. Това не се понаправило на немското духовенство, което започнало да сипе хули и клевети срещу славянския първопросветител, и той бил заточен в продължение на две години и половина в манастир. За да защити престижа на Римската църква и да укрепи нейното влияние сред славяните, папа Йоан VIII (872-882) наредил да освободят Методий и го ръкоположил за архиепископ на Великоморавия със средище Велеград (874 г.). Повторното отиване на Методий в страната било отбелязано с възход на славянското богослужение, обучение и книжнина. Самият той, подпомаган от своите ученици, се отдал на усилена книжовна и преводаческа дейност. Уморен от непрекъснати борби, труд и мъки, Методий починал на 6 април 885 г. За свой приемник измежду многобройните си ученици (те наброявали повече от 200 души) той избрал Горазд. Това бил и краят на велико-моравската мисия в създаването и разпространението на славянската просвета и книжовност.

Кирило-Методиевите ученици в България

За немското духовенство Методиевата смърт била сякаш знак за разправа с делото на славянските първопросветители и най-вече с техните ученици. Постепенно славянският език бил забранен в богослужението, а славянското духовенство — отстранено от църквата. Наклеветени, че кроят бунт срещу новия великоморавски княз Светополк, по-младите Кирило-Методиеви ученици били продадени в робство във Венеция. Особено жестоко било отношението към учениците от най-близкото обкръжение на двамата братя. Заедно с мнозина други те били хвърлени в затвора и подложени на мъчения. Оцелелите, сред които се откроявали Климент, Наум и Ангеларий, били прогонени извън пределите на Великоморавия. През 886 г. те се отправили към България — единствената славянска страна, в която можели да намерят не само убежище, но и условия за продължаване на своята дейност. В лицето на княз Борис I-Михаил пристигналите в България ученици на братята Кирил и Методий намерили истинския и достоен покровител на славянската книжовност. Те били приети от него в Плиска с голяма почит. През същата година от Цариград пристигнали и част от онези ученици на славянските първопросветители, които, продадени като роби във Венеция, случайно били откупени и спасени от пратеник на византийския император.

В хода на продължителните разговори на славянските духовници и учители с българския владетел и приближените му боляри се оформил план да бъдат

създадени две основни средища за обучение на духовенство и за просветнокнижовна дейност на славянски език: едното в областта Кутмичевица (дн. в Македония) с център Охрид, а другото — в Североизточна България с център Плиска. За поле на Климентовата дейност била определена Кутмичевица. За да я улесни, княз Борис I-Михаил въвел някои промени в управлението на областта и издал разпореждания към населението ѝ, а на Климент били предоставени три болярски къщи за училища и местопребиваване.

Делото на св. Климент Охридски и св. Наум

В определената му област Климент разгърнал широка проповедническа и книжовно-просветителска дейност, която имала значение както за цяла България, така и за останалите славянски страни. За седем години той обучил 3500 ученици, повечето от които станали духовници. Покрай грижите за подготовка на църковен клир и книжовници Климент намирал време и за

книжовен труд и уредба на българската църква.

(Упоменаване на Климент Охридски в евангелски месецослов)

През 893 г. Климент бил ръкоположен за епископ и църковен надзорник на „третия дял на Българското царство“. Извършил изключителни дела за развитието на славянската книжовност и за духовното прераждане на българския народ, Климент Охридски починал на 27 юли 916 г. и бил погребан в църквата на основания от него манастир „Св. Пантелеймон“ в Охрид. Скоро след това бил провъзгласен за светец и чудотворец. Наум разгърнал дейността си в Плиска и Североизточна България. Първоначално извършвал главно църковнопроповедническа дейност. С подкрепата на княза Наум създал в манастира край Голямата базилика в Плиска книжовно средище и училище,

където ръководел преписването и размножаването на основните богослужебни книги.

Под неговото ръководство и напътствия в усилената духовна дейност участвали такива изтъкнати черковници и книжовници като Йоан Екзарх и Константин Преславски. В кипящия книжовен живот на българската столица се включил и завърналият се от Цариград високообразован син на княз Борис — Симеон. Успоредно с просветителската и мисионерската дейност Наум се посветил и на книжовно творчество. Негови произведения поставили основите на славянската и българската църковна химнография. Заради неуморната си работа в този дял на България той бил наречен от своите житиеписци „мизийски светилник“. Когато Климент бил ръкоположен за епископ (893), Наум

също заминал за Охрид, за да просвещава, учителства и ръководи книжовността вместо него. Средище на дейността му станал основаният от него със съдействието на княз Борис и сина му Симеон манастир край Охридското езеро, запазен и до днес и носещ неговото име „Св. Наум“. Там известният български книжовник и просветител починал на 23 декември 910 г..

Историческо значение на Кирило-Методиевото дело

Идването на учениците на славянските първоапостоли и просветители св. св. Кирил и Методий в България съвпадало с времето на радикално религиозно и културно обновление на българското общество. Забележителните постижения на разностранната им дейност обуславят нейното историческо значение. Преди всичко те развили голяма мисионерска активност за разпространение, осмисляне и възприемане на християнството на говорения от по-голямата част от българското население славянски език. Положили основите на системното обучение на грамотност и църковно служене, на българското образование и училище. Успели да реформират създадената глаголическа графична система и наложили като азбука кирилицата, използвана от много народи и до днес (в Сърбия, Русия, Украйна, Беларус, Монголия и др.). Благодарение на техните усилия се обогатила, размножила и широко разпространила славянската книжнина. Системното черкуване на славянски език положило трайните основи на българската християнска култура и религиозност, в която вярванията и обредността на новата религия своеобразно се преплели с остатъците от езическите вярвания и култове. Така били създадени устоите на българската духовна култура, която представлява сърцевината и обуславя трайността на българското историческо развитие през вековете. Проповедническата, просветителската, църковно-организационната, книжовната и реформаторската дейност на Кирило-Методиевите ученици и техните последователи в България в края на IX- началото на X в. имала изключително важно значение не само за нейното културно развитие, но и за това на всички славянски народи. България се превърнала в основно и негаснещо огнище на славянската писменост и книжнина, в първия истински духовен вожд на славянския свят. Чрез жизнения им подвиг и сътвореното от тях на българска земя се отваряли широко дверите за приобщаване на славянството към европейската християнска цивилизация. Тази дейност изиграла решаваща роля за формиране и определяне на славянския облик и езикова принадлежност на българската средновековна народност и култура. Ако налагането на християнството било силен удар върху прабългарската аристокрация и нейните позиции в управлението на държавата, то въвеждането на славянската писменост и богослужение предопределили окончателния залез на прабългарския етнически елемент. Делото на Константин-Кирил и Методий и техните ученици в славянските страни, но най-вече в България е огромен принос в изграждането и развитието на славянската и европейската средновековна култура. Култът към двамата славянски първоапостоли и просветители бил установен в Българската църква от техните ученици. За това свидетелства упоменаването в един от най-ранните старобългарски глаголически книжовни паметници — Асеманиевото евангелие (X в.). Култът към св. св. Кирил и Методий е всъщност и най-трайният в цялата българска история. През 1985 г. папа Йоан-Павел II ги обяви с енциклика за покровители на Европа.